

کشتی نوح در قرآن، تورات و روایات اسلامی و یهودی

سید عبدالمجید حسینی زاده *

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۷/۲

تاریخ تأیید: ۱۳۹۲/۹/۶

چکیده:

نوح علیه‌السلام در اسلام به عنوان یکی از پیامبران اولوالعزم و در یهودیت و مسیحیت به عنوان یکی از چهره‌های مهم تورات از برجسته‌ترین افراد به شمار می‌رود. داستان توفان و سیل جهانگیر نه تنها در میان مردم سامی، بلکه در میان مردم سایر نقاط جهان نیز با تفاوت‌هایی نقل شده است. این مقاله به بررسی تطبیقی در مورد یکی از عناصر اصلی این داستان یعنی کشتی نوح می‌پردازد، و گزارش‌های متون مقدس دو دین اسلام و یهودیت را در مورد این کشتی از جهات مختلفی مقایسه می‌کند. مسائل گوناگونی مانند وحی به نوح در مورد ساختن کشتی، کاشتن درخت برای تأمین چوب آن، ساختمان آن، مدت زمان ساختن آن، مسخره شدن نوح در موقع ساختن آن و نگرش تمثیلی به آن در این مقاله مورد بحث قرار می‌گیرند.

کلیدواژه‌ها: کشتی نوح، قرآن، تورات، یهودیت، روایات، نگرش تمثیلی.

۱- مقدمه

امروزه یکی از پرثمرترین انواع مطالعات دینی، مطالعات تطبیقی میان ادیان به ویژه متون مقدس آنان است که طرفداران بسیاری از محققان را به خود جلب کرده است. این امر دلایل مختلفی دارد که می‌توان به اجمال برخی از آنها را بدین شرح بیان نمود:

۱- در حیطه خصوصی هر دین، در طول قرن‌ها مطالعات زیادی انجام شده و یافتن زمینه‌های جدید برای تحقیق همیشه آسان نیست، اما در مطالعات تطبیقی این زمینه‌ها به وفور یافته می‌شوند. ۲- مطالعات تطبیقی به رفع دوجانبه ابهام از متون هر دو دین، و رفع مشکلات تفسیری کمک می‌کند. ۳- این مطالعات درک ژرفتری از دین خودمان به ما می‌دهد، که امتیازات دین ما و طرز تفکر خالص آن در مقایسه با ادیان دیگر چیست، و چه عناصری در متون روایی صیغه اسلامی ندارد (مثلاً اسرائیلیات) یا التقاطی است. ۴- مهمتر از همه، این نوع مطالعات به درک و تفاهم میان ادیان و صلح و صفا در میان پیروان آنها کمک می‌کند.

در میان معارف مطرح شده در متون مقدس دینی، داستان پیامبران و چهره‌های برجسته دینی نقشی مهم را در این میان ایفا می‌کند. بدیهی است هدف اصلی از این کار تنها کاوش در گذشته‌های دور نیست - که در این صورت این کار می‌توانست بی‌فایده تصور شود - بلکه گرفتن پیام معنوی این داستان‌هاست، که هدف اصلی خداوند از بیان این داستان‌ها در کتاب‌های آسمانی نیز هست.

به خصوص نگرش نمادین و تمثیلی در این مورد دارای اهمیت ویژه‌ای است. با این حال بررسی دقیق از لحاظ نظری در جزئیات این داستان‌ها، مقدمه‌ای مفید برای حصول این مقصود، و تأمین مواد و مصالح بحثی سودمند و عمیق باشد.

پژوهش حاضر که میان دو دین ابراهیمی - که مباحث مورد علاقه مشترک فراوانی دارند - یعنی اسلام و یهودیت انجام شده، یکی از بزرگ‌ترین چهره‌های الهی را که در هر دو دین از مقام والایی برخوردار است برای بررسی بر می‌گزیند، یعنی نوح علیه‌السلام، و در داستان او و سیل عالمگیری که به دنبال ظهور او رخ داد، یکی از عناصر مهم این داستان یعنی کشتی نوح را مورد بررسی قرار می‌دهد. سیل جهانگیری که خواه و ناخواه، اندیشه دینی، هنری و فرهنگی انسان معاصر را تحت تاثیر قرار داده است.

در این مقاله با مطالعه تعدادی از معتبرترین متون مقدس اسلام و یهودیت، کوشش شده شباهت‌ها و تفاوت‌های پیام معنوی این داستان در دو دین تعیین شود، تا به این پرسش پاسخ داده شود که تفکر خالص اسلامی در مورد کشتی نوح چیست، و امتیازات خاص نگرش اسلامی در این مورد کدام است. اما پیش از این کار لازم است توضیحاتی کلی در مورد این کشتی در اسلام و یهودیت بیان گردد.

۲- کلیاتی درباره کشتی نوح در اسلام و یهودیت

کشتی نوح^۱ یا به عبری תִּיבַת נֹחַ^۲ نقش مهمی در متون مقدس ادیان ابراهیمی (یهودیت، مسیحیت و اسلام) دارد. داستان کشتی در ادیان فوق جزئیات زیادی یافته است که می‌توان به پیدا کردن راه‌حل‌های فرضی برای مشکلات عملی (مانند دفع فضولات حیوانات و تأمین نور کشتی) و دیگر تفاسیر الهیات مسیحی (مانند این که کشتی مبشر کلیسا به عنوان نجات دهنده بشریت بوده، در مسیحیت) اشاره نمود.

اگر چه سنتاً این کشتی دارای وجود تاریخی تلقی می‌شده، تغییر دیدگاه‌های باستان‌شناسان و متخصصان

1 - Noah's ark.

۲ - با تلفظ *tevat noah*

تورات در قرن ۱۹ باعث شد بیشتر مردم تفسیر لفظی این داستان را ترک کنند ("Noah's Ark", in *WP*). با این حال، طرفداران ترجمه تحت اللفظی تورات هنوز هم کوه‌های آرات در ترکیه و اطراف این کوه‌ها را برای یافتن بقایای کشتی مورد کاوش قرار می‌دهند (ibid).

لفظ به کار رفته در تورات برای کشتی نوح، תִּבְתֵּן است (به عنوان نمونه، رکت: در کتاب مقدس، سفر سفر پیدایش ۶: ۱۴). این لفظ در جنسیس رِیاه^۲ نیز آمده است. (*Genesis Rabbah*, 31:10). این لفظ عیناً برای صندوقچه‌ای که مادر موسای نوزاد او را در آن گذاشت و کنار رود نیل قرار داد نیز به کار رفته است (کتاب مقدس، سفر خروج ۲: ۳).

لفظ به کار رفته برای کشتی نوح در قرآن مجید، «فُلک» (به عنوان نمونه، هود/۳۷) و «سفینة» (عنکبوت/۱۵) است، که با لفظ تورات مطابقت ندارد. اما در مورد صندوقچه‌ای که مادر موسی او را در آن نهاد، از لفظ «تابوت» استفاده شده (طه/۳۹) که مطابق تورات است. در عوض در مورد تابوت عهد^۳ (رکت. هاکس، ۱۳۸۳ش: ۲۳۷) در قرآن از لفظ «تابوت» استفاده شده (بقره/۲۴۸)، در حالی که در خود تورات این صندوق^۴ نامیده شده است (کتاب مقدس، سفر خروج ۱۰: ۲۵).

در مقام مقایسه و تطبیق بین متون مقدس دین اسلام و یهودیت مباحث مختلفی پیرامون این کشتی مطرح است که در این بخش سعی خواهیم کرد به گوشه‌هایی از این موارد پردازیم.

۱ - با تلفظ *tevat*

۲ - تفسیری بر کتاب جنسیس (پیدایش) از اسفار خمه تورات که خود بخشی از مجموعه بزرگتری به نام *میدراتس رِیاه* است و در حدود قرن ششم میلادی تدوین شده است (کوهن شرباک، ۱۳۸۳ش: ۳۶).

3 - Ark of the covenant

۴ - با تلفظ *arun*

۳- وحی به نوح در مورد ساختن کشتی

۳-۱- متون یهودی

هم در متون یهودی و هم در متون اسلامی آمده است که نوح کشتی را به راهنمایی خدا ساخت. مطابق تورات خود خدا کشتی را برای نوح توصیف و جنس و ابعاد و الگوی آن را برای او بیان کرد (همان، سفر پیدایش ۶: ۱۴-۱۶).

در سایر متون یهودی در این مورد جزئیات بیشتری آمده است. مطابق افسانه‌ای، خدا با انگشت خود به نوح نشان داد که چگونه کشتی را بسازد (به نقل از پیرقه *رَبِّي اليعزر*^۵). مطابق *سفر نوح*^۶، نوح روش ساختن کشتی را از *سفر رازیل*^۷ آموخت (ibid).

درباره *سفر رازیل* در *افسانه‌های یهود*^۸ براساس متون کهن آمده است که خداوند به توسط فرشته رازیل کتابی را به آدم ابوالبشر داد. پس از مرگ آدم این کتاب ناپدید شد. تا این که *حنوخ*^۹ جای آن را در خوابی دید، که در غاری بود. *حنوخ* نیز آن را مخفی کرد، و در زمان نوح فرشته رفائیل^{۱۰} از جانب خدا آن کتاب را برای نوح آورد، که دستور ساختن کشتی همراه با دستوراتی اخلاقی چون تقدس، پاکی، عفاف و تواضع در آن ذکر

۵ - اثری هگادایی - میدراشی در تفسیر سفر پیدایش، قسمت‌هایی از سفر خروج و عباراتی از سفر اعداد که در قرن نهم میلادی در ایتالیا تالیف و به ربی الیعزر بن هیرکانوس نسبت داده شده است ("Pirke de-Rabbi Eli'ezer", in *JE*).

6 - *Sefer Noah*

7 - *Sefer Razi'el*

۸ - نوشته ربی لویس گینزبرگ در ۷ جلد که در آن محتوای صدها جلد از کتاب‌های قدیم یهود را به صورت یک داستان پیوسته خلاصه کرده و در ۳ جلد انتهایی یادداشت‌های تحقیقی بسیار سودمندی به آن اضافه کرده است.

9 - Enoch

حنوخ را همان ادریس دانسته‌اند (جفری، ۱۳۸۵ش: ۱۰۹). این کلمه در فارسی غالباً *اخنوخ* نوشته می‌شود، اما تلفظ برگزیده ما مطابق با متن عبری تورات است که نام او را به عنوان یکی از اجداد نوح آورده است (کتاب مقدس، سفر پیدایش ۵: ۱۸).

10 - Raphael

شده بود (Ginzberg, v1: 80).

مطابق کتاب *اول حنوخ*^۱، نوح می گوید: «... در آن روزها کلام خدا نزد من آمد و گفت: "... و اکنون فرشتگان مشغول ساختن یک [بنای] چوبین^۲ هستند، و وقتی آن کار را تکمیل کنند من دستم را بر آن می گذارم و آن را حفظ می کنم...»^۳ (Enoch 67:2,3). از عبارات بعدی بر می آید که منظور از «بنای چوبین» همان کشتی بوده است. بنابراین مطابق فقرات فوق کشتی نوح را خود فرشتگان ساخته اند.

به عقیده هورویتس منظور از دستور دادن به نوح به ساختن کشتی این بود که نوح ترکیبات حروف اسم غیر قابل ذکر خدا را به نحوی دست کاری کند و به کار ببرد که بتواند کشتی را مطابق اندازه های داده شده در تورات بسازد، و تا کشتی معادل معبد مقدس^۴ از کار درآید (Horowitz: 57,58). ظاهراً منظور از اسم غیر قابل ذکر خدا، نام «یهوه» است که یهودیان تلفظ صریح آن را حرام می دانند، و معتقدند هرکس بتواند آن را دقیق تلفظ کند می تواند کارهای عجیبی انجام دهد^۵، که در این صورت این نام معادل «اسم اعظم خدا» در

روایات اسلامی است.

۲-۳- متون اسلامی

در قرآن مجید آمده است: «وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا» (هود/۳۷، مؤمنون/۲۷). در آیه دیگر نیز آمده است: «وَ قَالَ أَرَأَيْتُمْ إِيَّهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا وَ مُرْسِيهَا» (هود/۴۱). «اسم الله» یادآور «نام غیر قابل ذکر خدا» در سخن هورویتس است. در روایات اسلامی نیز آمده که نوح «اسم اکبر» را می دانست (کلینی، ۱۳۶۳ش: ۲۸۵/۸).

در متون اسلامی مطالبی در مورد آموزش ساختن کشتی به نوح آمده است: جبرئیل به فرمان خدا ساختن کشتی را به نوح آموزش داد (قمی، ۱۴۰۴ق: ۳۲۶/۱؛ مجلسی ۱۴۰۳ق: ۳۱۱/۱۱). جبرئیل شکل کشتی^۶ را به نوح نشان داد (جزائری، بی تا: ۹۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۲۸/۱۱). منظور از این عبارت این است که جبرئیل نقشه ای برای نوح آورد، یا این که شکل کشتی را در مکاشفه ای برای نوح مجسم ساخت. نوح نمی دانست چگونه کشتی را بسازد، پس خدا به او وحی کرد که آن را مانند سینه پرنده بسازد (طبری، ۱۴۱۵ق: ۴۵/۱۲) (از ابن عباس).

نوح حتی نمی دانست کشتی چیست، و خدا به او گفت: «خانه ای از چوب^۷ است که بر آب می رود» (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳۲۷/۳) (از ابن عباس).

مؤید این معنی آن است که گفته اند نوح اولین کسی بود که کشتی ساخت، البته نوح قبل از آن نجار بود (عیاشی، ۱۳۸۰ق: ۱۴۴/۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۳۲/۱۱). کعب الاحبار نجار بودن نوح را انکار کرده است (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳۲۸/۳).

۱ - دو کتاب به نام حنوخ داریم، کتاب *اول حنوخ* (Enoch) یا مکاشفه حنوخ به زبان حبشی (Ethiopic Apocalypse of Enoch) و کتاب *دوم حنوخ* (2 Enoch) یا کتاب اسرار حنوخ به زبان اسلاوی (Slavonic Book of the Secrets of Enoch). کتاب *اول حنوخ* که مورد استفاده مقاله حاضر است، کتابی سوداپیگرافی است که در اصل به زبان عبری بوده و سپس به یونانی و آنگاه حبشی ترجمه شده است. تاریخ تالیف آن به درستی معلوم نیست ("Enoch, Books of", in JE).

2 - word

3 - angels

4 - wooden [building]

کلمه building را محقق کتاب داخل کروشه اضافه کرده است.

۵- احتمالاً اشاره به کتاب مقدس، سفر پیدایش ۷: ۱۶ است («... و خداوند در را از عقب او بست»).

6 - ineffable

7 - the Holy Temple

(منظور هیکل سلیمان یا معبد مقدس اورشلیم است).

۸- در مورد نام اعظم خدا در یهودیت، رک کهن، ۱۳۸۲ش: ۴۹.

۹- هیئة السفینة.

۱۰- «بیت من خشب» یادآور «بنای چوبین» در کتاب *اول حنوخ* است که به آن اشاره شد.

سنّی سنّتاً جای زندگی نوح فرض می‌شود) نیز زیاد می‌روید و به خاطر همین ذکر آن از ساج و کاج و سدر معقول‌تر است.

در روایات سنّی این درخت ساج دانسته شده (طبری، ۱۴۱۵ق: ۵۰/۱۲؛ همو، ۱۳۶۱ق: ۱/۱۲۴) (از سلمان فارسی)؛ سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳/۳۲۷) (از ابن عباس) و ۳۲۸ (از عبدالله بن عمرو بن العاص و کعب الاحبار)، یا ذکری از نوع آن نشده است (طبری، ۱۴۱۵ق: ۴۶/۱۲، ابن کثیر، ۱۴۱۲ق: ۲/۴۶۰).

در مورد زمان رشد درختان نیز ارقام مختلفی ذکر شده، که هیچ یک ۱۲۰ سال نیست. مانند ۵۰ سال (قمی، ۱۴۰۴ق: ۱/۳۲۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۱۱) (از امام صادق علیه‌السلام)، ۴۰ سال (طبری، همان: ۵۰؛ همو، ۱۳۶۱ق، همان (از سلمان فارسی))، ۲۰ سال (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳/۳۲۷) (از ابن عباس))، ۱۰۰ سال (ابن کثیر، همان (به نقل از «بعضی از سلف»)).

در بعضی از روایات شیعی، داستان کاشتن نخل با جزئیات جالبی آمده است: نوح درختان را کاشت، اما پس از آن که درختان بالغ شدند به جای ساختن کشتی به یارانش دستور داد خرما را بخورند و هسته آنها را دوباره بکارند. این موضوع پس از رسیدن درختان جدید هم بارها تکرار شد و در هر دفعه گروهی از یاران نوح مرتد شدند یا نفاق ورزیدند (صدوق، ۱۴۰۵ق: ۱۳۴، ۳۵۵؛ نعمانی، بی تا: ۲۸۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۹).

به کار رفتن الفاظی مانند «شیعه» برای پیروان نوح و نیز «تأخر الفرج» در روایات فوق، یک انگیزه قوی شیعی را نشان می‌دهد و به احتمال زیاد نقل این روایات در آغاز دوره غیبت مهدی موعود علیه‌السلام تداول زیادی داشته است. نقل این روایات در کتاب‌هایی مانند کمال‌الدین و غیبت نعمانی شاهد این مدعاست.

داستان کتاب رازیل در متون یهودی، یادآور داستان مبعوث شدن نوح در متون اسلامی است که در آن جبرئیل به نوح می‌گوید: «من یار پدران آدم و ادریس هستم»^۱ (جزائری، بی تا: ۹۵، مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۴۱)، زیرا در داستان کتاب رازیل نیز به آدم و حنوخ اشاره شده، و حنوخ را همان ادریس دانسته‌اند (جفری، ۱۳۸۵ش: ۱۰۹).

۴- کاشتن درخت برای تأمین چوب کشتی

۴-۱- متون یهودی

نوح برای تأمین چوب کشتی به مدت ۱۲۰ سال درختان سدر^۲ می‌کاشت و آنها را قطع می‌کرد ("Noah", in JE). آشکار است ۱۲۰ سال اشاره به مدت ۱۲۰ ساله‌ای است که خدا به قوم نوح داد تا توبه کنند (کتاب مقدس، سفر پیدایش ۶: ۳).

۴-۲- متون اسلامی

در روایات اسلامی در مورد این که درختانی که نوح کاشت چه بودند و چه مدت صرف رشد آنها شد اختلاف وجود دارد. در روایات شیعه این درخت نخل دانسته شده، که نوح هسته خرما را می‌کاشت. هسته‌ها را جبرئیل می‌آورد یا از خوردن خرمایی که خود پیروان نوح کاشته بودند باقی می‌ماند (قمی، ۱۴۰۴ق: ۱/۳۲۶؛ صدوق، ۱۴۰۵ق: ۱۳۴ و ۳۵۵) (در مورد اخیر به «نخل» تصریح نشده، و شاید کلمه «تمر» در آن تصحیف «تمر» باشد)؛ نعمانی، بی تا: ۲۸۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۱۱، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۹).

نخل با محیط جغرافیایی عربستان همخوانی دارد. البته این درخت در عراق (که در روایات یهود و شیعه و

۱- أنا صاحب أبویک آدم و ادریس.

2 - cedar

۳- منابع اصلی که در دایرة المعارف جویوش آمده است، عمدتاً میدراشی هستند.

۵ - ساختمان کشتی

۵ - ۱ - متون یهودی

پیش از آن که ساختمان کشتی در متون یهودی توصیف شود، مناسب است اشاره‌ای شود به ساختمان کشتی (یا هر وسیله نجات دیگری) در اسطوره سیل در میان ملل مختلف جهان.

در بیشتر اساطیر آمریکای شمالی و مرکزی، نجات یافتگان از سیل سوار یک نی^۱ غول‌آسا می‌شوند. در اساطیر یونان، داردانوس^۲ بر یک پوست باد کرده^۳ (که به جای قایق بادی به کار می‌رفته است) مسافرت می‌کند. در اساطیر سومری و بابلی، مانند تورات، یک کشتی یا قایق وجود دارد ("Deluge Myth", in *WP*).

و اما از نظر یهودیت، مطابق تورات، نوح مأمور شد کشتی‌ای از چوب گوفر^۴ بسازد (کتاب مقدس، سفر پیدایش ۶: ۱۴).

برای مفسران امروزی، معنای کلمه عبری «گوفر» روشن نیست (Speiser: 52). راشی^۵ گوفر (גופר) را هم‌ریشه با גופר^۶ به معنای گوگرد می‌داند. از نظر او، این کلمه به این موضوع اشاره دارد که مقدر شده بود قوم نوح با گوگرد هلاک شوند (Rashi, on Genesis, 6:14). در ترگوم تئوفیتی^۷ در ترجمه کتاب مقدس، سفر

1 - reed

2 - Dardanus

3 - inflated skin

4 - gopher

۵ - مفسر شهیر تورات در قرن یازدهم میلادی که بیش از یکصد شرح بر تفسیر او بر تورات نوشته شده است (کلاپرمن، ۱۳۴۷: ۱۰۲/۳).

۶ - با تلفظ *goforit*

۷ - به ترجمه‌های تورات به زبان آرامی ترگوم می‌گویند. نام ترگوم تئوفیتی از نام مدرسه‌ای در رُم که نسخه این ترگوم از آنجا به کتابخانه واتیکان برده شده گرفته شده. نویسنده و قدمت واقعی آن مشخص نیست، اما احتمالاً قدمت آن به قرن چهارم میلادی می‌رسد (McNamara, introduction, in *Targum Neofiti: 7,8,43-45*).

پیدایش ۶: ۱۴ به جای چوب گوفر، الوارهای سدر^۸ ذکر شده است (*Targum Neofiti*, p73). در ترجمه فارسی تورات چاپ انجمن اوتصر هتورا، کلمه «گوفر» (کتاب مقدس، سفر پیدایش ۶: ۱۴) «کاج» ترجمه شده است، که معلوم نیست مستند این ترجمه چیست.

اما در مورد مشخصات هندسی کشتی، مطابق تورات ابعاد کشتی ۳۰۰ در ۵۰ در ۳۰ ذراع بود و کشتی «طبقات تحتانی و وسطی و فوقانی» داشت (کتاب مقدس، سفر پیدایش ۶: ۱۵، ۱۶). تقریباً همه مفسران از این عبارت چنین فهمیده‌اند که کشتی سه طبقه داشت. با این حال - چون عبارت فوق در حکم نص بر سه طبقه بودن کشتی نیست - فلاویوس^۹ می‌نویسد کشتی چهار طبقه داشت (*Flavius*, 3:2).

طبقه پایین برای فضولات بود، طبقه دوم برای نوح و حیوانات پاک و طبقه سوم برای حیوانات نجس. در مورد ترتیب طبقات نظر دیگری نیز گفته شده است (*Genesis Rabbah*, 31:11).

چون نص تورات بر ابعاد دقیق کشتی دلالت دارد، در آثار نویسندگان یهودی اختلاف نظری از این حیث دیده نمی‌شود. در نوشته‌های ربیان آمده که نسبت‌های کشتی که خدا به نوح آموزش داد، برای این بود که کشتی راست بایستد و تعادل داشته باشد: کشتی‌ای که می‌خواهد راست بایستد باید عرضش یک ششم طولش و ارتفاعش یک دهم طولش باشد (*ibid.*).

کشتی از حجره‌هایی تشکیل یافته بود (کتاب مقدس، سفر پیدایش ۶: ۱۴). نویسندگان یهودی در مورد تعداد این حجره‌ها اختلاف نظر دارند. مطابق جنسیس ربا

8 - timbres of cedar

۹ - مورخ شهیر یهودی در قرن اول میلادی.

در قرآن مجید سخنی از تعداد طبقات و ابعاد کشتی نیامده است. تنها ذکر شده که این کشتی از الوارها و میخ‌هایی تشکیل شده بود: «وَحَمَلْنَا عَلَى ذَاتِ السَّوَابِ وَ دُسُرٍ» (قمر/۱۳) و پر [از حیوانات و انسان‌ها] بوده است: «فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ» (شعراء/۱۱۹).

در روایات اسلامی در مورد جزئیات فوق نکته‌ای ابتکاری دیده نمی‌شود. در میان روایات مربوط به این موضوع، حدیثی که از پیامبر صلی الله علیه و آله یا ائمه اهل بیت علیهم السلام نقل شده باشد اندک است و بیشتر روایات از صحابه و تابعان نقل شده یا در تواریخ بدون ذکر منبع آن یا با نقل از تورات آمده است.

اعداد ذکر شده برای ابعاد کشتی نیز بسیار مشوش و متفاوتند و گاهی دارای تناسبی که در خور ساخت یک کشتی باشد نیستند. گزارش تورات در مورد ابعاد کشتی نیز با استناد به تورات یا بدون استناد به آن در میان اعداد ذکر شده وجود دارد. در مورد تعداد حجره‌های کشتی، مطالب قابل توجهی در متون اسلامی دیده نمی‌شود.

در مورد طبقات هم، بیشتر نویسندگان مسلمان آن را مانند تورات سه طبقه دانسته‌اند. به عنوان مثال از ابن عباس نقل شده که کشتی سه طبقه داشت: طبقه پایین برای حیوانات وحشی، درندگان، حشرات و جانوران زهردار^۶، طبقه میانی برای چهارپایان^۷ و طبقه بالا برای نوح و انسان‌ها (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/ص ۳۰۳، مقایسه

۵- منظور از «در» میخ‌های آهنی است (طبری، جامع البیان، ج ۱۲، ص ۴۹). در تورات سخنی از میخ‌های کشتی نیامده، اما چون در قرآن اشاره‌ای به میخ‌های کشتی شده- چنان که خواهیم دید- روایات اسلامی شرح نسبتاً مفصّلی در این مورد داده‌اند.

۶- الهوامّ

۷- الأنعام، یعنی شتر و گاو و گوسفند که با «حیوانات پاک» در تورات مطابقت دارد. البته خوردن گوشت شتر در یهودیت جایز نیست.

کشتی ۱۳۰ حجره داشت^۱ که هر حجره ۱۰×۱۰ ذراع بود، همراه با دو راهرو در میان آنها که هر یک چهار ذراع پهنا داشتند (*Genesis Rabbah*, 31:11). ریبان اعداد دیگری نیز برای حجره‌ها گفته‌اند، مثل این که کشتی ۹۰۰ حجره داشت که هر حجره ۶×۶ ذراع بود (*ibid.*). در ترگوم سودو یوناتان^۲ اعداد دیگری ذکر شده: ۱۵۰ حجره در سمت چپ، ۳۶ حجره در عرض کشتی، ۱۰ حجره در وسط برای ذخیره غذا، پنج مخزن آب در سمت راست و پنج مخزن در سمت چپ (*Targum Pseudo-Jonathan*: 39). توصیف فوق مهم است و نمی‌توان با آن نقشه کشتی را ترسیم کرد. در پیرقه ربی الیعزر نیز روایت مشابهی وجود دارد (*Maher, notes, in ibid.*).

کشتی مانند یک ازآبه گنبددار^۳ بود، که هر چه بالاتر می‌رفت به سمت داخل خمیده می‌شد، به طوری که در بالاترین نقطه فقط یک ذراع پهنا داشت^۴ (*Genesis Rabbah*, 31:11). مطابق نظری دیگر، هر سه طبقه پهنایی یکسان داشتند، اما کشتی یک سقف شیروانی داشت، و ارتفاع ۳۰ ذراعی کشتی بدون در نظر گرفتن این سقف بود (*ibid.*).

۵-۲- متون اسلامی

۱- به نظر می‌رسد روایت فوق در صدد بیان تعداد حجره‌های هر طبقه است، و گرنه با ابعاد ذکر شده برای حجره‌ها، باید تعداد حجره‌های هر سه طبقه کشتی خیلی بیشتر از ۱۳۰ باشد.

۲- وجه تسمیه ترگوم سودو یوناتان این است که در گذشته تصور می‌شد نویسنده آن جانانان بن عوزیل^۳ نویسنده مشهور ترگوم کتاب‌های پیامبران (قسمت نوئیم از عهد عتیق) است، اما اینک مشخص شده که این نسبت نادرست است (McNamara, introduction, in *ibid.* p3). نویسنده واقعی و قدمت آن مشخص نیست، اما عقیده متداول این است که این ترگوم شکل نهایی خود را پس از فتح خاورمیانه به دست اعراب به دست آورد (*Maher, introduction, in Targum Pseudo-Jonathan*, p11).

3- vaulted wagon

۴- اشاره به سخن تورات: «و آن را به ذراعی از بالا تمام کن» (کتاب مقدس، پیدایش ۶: ۱۶).

- کنید با نظر ابن عباس در طبری، ۴۱۵ق: ۴۷/۱۲).
- یعقوبی می‌نویسد کشتی سه طبقه داشت: طبقه پایین برای چهارپایان^۱، حیوانات وحشی و درندگان، طبقه میانی برای پرندگان، و طبقه بالا برای نوح و خانواده‌اش (یعقوبی، ۱۳۷۹ق: ۱۴/۱). ابن جریر معتقد بود. که طبقه پایین برای درندگان، طبقه میانی برای انسان‌ها و طبقه بالا برای پرندگان بوده است (طبری، همان: ۶۲).
- در مورد ابعاد کشتی، اعداد و ارقام زیر به چشم می‌خورد. (رقم اول طول، رقم دوم عرض، رقم سوم ارتفاع کشتی و واحد طول «ذراع»^۲ است):
- ۱- ۳۰۰ در ۵۰ در ۳۰، که عیناً مطابق تورات است (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۰۳/۱۱، ۳۲۵) (به نقل از قتاده)؛ یعقوبی، ۱۳۷۹ق: ۱۴/۱؛ طبری، همان: ۴۶ (به نقل از قتاده). قتاده می‌گوید: «برای ما ذکر شده» که می‌رساند منشأ روایت پیامبر صلی الله علیه و آله نیست بلکه تورات است)).
- سیوطی به نقل از ابن عباس ضمن تأیید ابعاد فوق اضافه می‌کند: «شش ذراع از کشتی از آب بیرون بود» (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ج ۳/۳۳۴). ابن کثیر ضمن نقل روایت قتاده می‌نویسد: «این همان است که در تورات آمده، چنان که دیده‌ام» (ابن کثیر، ۱۳۸۸ق: ۹۷/۱).
- ۲- ۱۲۰۰ در ۸۰۰ در ۸۰ (قمی، ۱۴۰۴ق: ۳۲۶/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۱۱/۱۱، ۳۲۵) (به نقل از امام صادق
- ۱- الدواب، جمع دابة. کلمه دابة به معنی مطلق جانوران است، اما در سیاق جاری منظور از آن همان چهارپایان اهلی است.
- ۲- یعقوبی نوشته است: «به ذراع نوح» (یعقوبی، ۱۳۷۹ق: ج ۱: ۱۴). سیوطی به نقل از ابن عباس نوشته: «به ذراع بدن پدر نوح» (یعنی لمک) (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ج ۳: ۳۳۴). اشاره به این دارد که مطابق اعتقاد قدما انسان‌های باستان قامت‌هایی بسیار بلند داشته‌اند و بنابراین کشتی نیز باید به همان نسبت بزرگ باشد.
- ۳- احتمالاً ترجمه‌ای عربی (از قرائیم) یا آرامی (ترگوم) یا سریانی (یشیتا) در دسترس ابن کثیر بوده، که مردی فاضل و روشنفکر بوده است.
- علیه‌السلام)).
- ۳- ۸۰۰ در ۵۰۰ در ۸۰ (صندوق، ۱۳۸۶ق: ۵۹۵/۲؛ همو، عیون اخبار الرضا: ۲۲۱/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۱۹/۱۱) (در پاسخ علی علیه‌السلام به مردشامی)). چنان که دیده می‌شود نسبت ارقام فوق مناسب کشتی نیست، چون کشتی تقریباً به شکل مربع از کار در می‌آید.
- ۴- ۸۰ در ۵۰ در ۳۰ (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۲۵/۱۱) (به نقل از ابن اثیر در الکامل)؛ ابن کثیر، ۱۴۱۲ق: ج ۲/۴۶۰ (به نقل از محمد بن اسحاق، به نقل از تورات. معلوم نیست منظور محمد بن اسحاق از «تورات» چیست و آیا نقل او از نسخه‌ای که داشته دقیق بوده است یا نه). نسبت طول و عرض در این گزارش با روایت منقول از علی علیه‌السلام مطابقت دارد.
- ۵- ۳۰۰ در ۳۳۰ در ۳۳ (پاورقی در مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۲۵/۱۱) (به نقل از ثعلبی در العرائس، به نقل از ابن عباس)).
- چنان که مشاهده می‌شود عدد ذکر شده در این روایت برای طول کمتر از عدد ذکر شده برای عرض است. محقق بحار الانوار همان جا می‌نویسد احتمالاً طول کشتی ۸۰۰ ذراع بوده (ثمانائة به جای ثلاثمائة) که تضعیف شده است.
- ۶- طول ۸۰ ذراع، بدون ذکر عرض و ارتفاع (طبری، ۴۱۵ق: ۴۸/۱۲) (به نقل از عبید بن عمیر لیشی که گفته است: «اهل تورات گمان می‌کنند که...» منشأ این روایت در متون یهودی یافته نمی‌شود)؛ ابن کثیر، ۱۳۸۸ق: ۹۷/۱) (به نقل از ثوری)).
- ۷- ارتفاع ۳۰ ذراع، بدون ذکر طول و عرض (طبری، همان: ۶۲) (به نقل از ابن جریر))، که با ارتفاع ذکر شده در تورات برابر است.
- ۸- ۶۰۰ در ۳۳۳ در ۶۰ (سیوطی، ۱۴۱۴ق:

چهارپایان ۹۰ دانسته شده است (صدوق، ۱۴۰۳ق: ۵۹۸؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۱۹/۱۱)، که یادآور روایت جنسیس رِبَاه است که اندکی پیش نقل شد و در آن تعداد حجره‌ها ۹۰۰ دانسته شده بود.

در مورد جنس چوب کشتی، برخی از نویسندگان مسلمان آن را نخل (قمی، ۱۴۰۴ق: ۳۲۶/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۱۱/۱۱)، برخی آن را ساج^۱ (طبری، ۱۴۱۵ق: ۴۸/۱۲؛ ابن کثیر، ۱۴۱۲ق، ج ۴۶۰/۲) (به نقل از محمد بن اسحق که مدعی است این مطلب را از «تورات» نقل می‌کند؛ همو، ۱۳۸۸ق: ۹۶/۱)، و برخی آن را صنوبر دانسته‌اند و معتقدند این نصّ تورات است (همان جا). معلوم نیست منظور از «نصّ تورات» چیست. شاید منشأ این قول این باشد که کلمه «گوفر» وقتی به خط عربی نوشته شود شبیه «صنوبر» است.

در مورد سخن راشی که گوفر را از גופרית (گوفریت) دانسته بود، پیداست این کلمه با «کبریت» عربی به معنای گوگرد هم‌خانواده است. شاهد آن که در متون اسلامی نیز در داستان نوح به «کبریت» اشاره شده و نقل شده که نوح در روز توفان آب آغشته به گوگرد را لعن کرد (کلینی، ۱۳۶۳ش: ۳۸۹/۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۴۸۱/۶۳).

در متون اسلامی جزئیات دیگری نیز در مورد کشتی آمده که تقریباً با متون یهودی معادل است. البته در مواردی شاخ و برگ بیشتری به داستان داده شده است. به عنوان مثال به منابع غذا و آب و برداشتن آذوقه اشاره شده (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۰۳/۱۱؛ یعقوبی، ۱۳۷۹ق: ۱۴/۱)، و نیز به اندودن کشتی با قیر (طبری، ۱۴۱۵ق: ۴۸/۱۲؛ ابن کثیر، ۱۴۱۲ق: ۴۶۰/۲)، و این

۱- از فرهنگ لغت‌های امروزی (که به علوم روز توجه کرده‌اند) برمی‌آید ساج درختی است شبیه چنار که چوب محکمی دارد و بیشتر در هند می‌روید (عمید، مدخل ساج؛ جرّ، مدخل ساج).

۳۲۷/۳، (به نقل از ابن عباس)).

۹- طول ۴۰۰ و ارتفاع ۳۰، بدون ذکر عرض (همان: ۳۲۸، (به نقل از ابن عباس)). ارتفاع مذکور برابر ارتفاع مذکور در تورات است.

۱۰- ۶۰۰ در ۳۰۰ در ۳۰ (ابن کثیر، ۱۴۱۲ق، ج ۴۶۰/۲) (به نقل از حسن بصری)).

۱۱- ۱۲۰۰ در ۶۰۰ در ۳۰ (همان جا) (به نقل از ابن عباس و حسن بصری). همچنین رک. مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۰۳، ۳۲۵/۱۱؛ طبری، ۱۴۱۵ق: ۴۷/۱۲ که در دو منبع اخیر ارتفاع ذکر نشده است).

۱۲- ۲۰۰۰ در ۱۰۰ در ۳۰ (ابن کثیر، همان با لفظ «قیل»)).

این کثیر ضمن نقل چند روایت مختلف تصریح کرده که همه آنها ارتفاع کشتی را ۳۰ ذراع دانسته‌اند (ابن کثیر، همان؛ همو، ۱۳۸۸ق: ۹۷/۱)، که می‌دانیم با روایت تورات یکسان است.

به نظر نمی‌رسد ابعاد منقول برای کشتی ریشه اسلامی درستی داشته باشد. سردرگمی نویسندگان مسلمان شاهد این امر است، و نباید نقش نقل غیر دقیق شفاهی و تصحیف در کتابت را از نظر دور داشت. اگر بخواهیم خیلی محافظه‌کارانه توجیهی پیدا کنیم، باید بگوییم شاید مسلمانان می‌خواستند (با توجه به اعتقاد به بلندقامتی مردم باستان) ذراع زمان نوح را به ذراع زمان خودشان تبدیل کنند. اما این توجیه، روایاتی را که طول کشتی را ۸۰ ذراع (کمتر از ۳۰۰ ذراع تورات) دانسته‌اند توجیه نمی‌کند.

در مورد تعداد حجره‌های کشتی، تنها روایت اسلامی‌ای که نویسنده مقاله حاضر دیده است سخنی است که ابن عباس از علی علیه‌السلام (در مکالمه با یک یهودی) نقل کرده و در آن با اشاره به «الْفُلُکِ الْمَشْحُونِ» (شعراء: ۱۱۹)، تعداد اتاق‌های کشتی برای

نیز اضافه شده که چون در آن زمان قیری بر زمین موجود نبود خداوند در محل ساختن کشتی چشمه‌ای از قیر برای نوح جوشانید (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳/۳۲۷) که نویسنده مقاله حاضر مشابهی را برای مورد اخیر در متون یهودی نیافته است. همچنین به روزنه (عباشی، ۱۳۸۰ق: ۲/۱۵۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۳۹؛ طبری، همان) و نیز درب کشتی که در کنار آن بوده (طبری، همان: ۴۶؛ سیوطی، همان (به لفظ جمع: «أبواباً»؛ ابن کثیر، همان) اشاره شده، و در موضعی برای کشتی سه درب ذکر شده (سیوطی، همان) که این مورد نیز در متون یهودی یافته نشد.

همچنین گفته‌اند کشتی دارای یک پوشش فوقانی بود تا ساکنان آن از شدت آب باران هلاک نشوند (عباشی، ۱۳۸۰ق: ۲/۱۴۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۳۳؛ طبری، ۱۴۱۵ق: ۱۲/۴۹؛ سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳/۳۳۴، ۳۳۲، ۳۲۷؛ ابن کثیر، همان)، هر چند وجود این پوشش مورد اختلاف نظر مسلمانان است (مجلسی، همان).

به این ترتیب کشتی شبیه یک زیر دریایی می‌شد. شاهد آن که در برخی روایات اسلامی سخن از درگیر بودن کشتی میان آب‌های زمین و آسمان به میان آمده است (طبرسی، الفضل بن الحسن: ۹/۳۱۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۰۸). چنان که ذکر شد، پوشش فوقانی کشتی در جنسیس رَیاه نیز آمده است. همچنین به خمیده بودن کشتی^۱ اشاره شده (طبری، ۱۴۱۵ق: ۱۲/۴۸؛ ابن کثیر، همان) که برای این خمیدگی جزئیاتی بیش از جزئیات متون یهود نقل کرده‌اند. مثل این که سر کشتی مثل سر خروس، سینه آن مثل سینه پرندگان و دُم آن مثل دم خروس بود (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳/۳۲۷).

از پیامبر صلی الله علیه و آله نیز نقل شده که کشتی دارای بال‌هایی^۲ بود و در زیر این بال‌ها ایوان‌هایی داشت (همان جا). شاید منظور از «بال‌ها»، بادبان‌های کشتی باشد. در روایات به مشکل فضولات حیوانات هم پرداخته شده است (طبری، ۱۳۶۱ق: ۱۲/۴۷).

در متون اسلامی جزئیاتی هست که اصلاً معادلی برای آنها در متون یهودی نیافته‌ایم، مانند این که جبرئیل صندوقی با ۱۲۹۰۰۰ میخ برای نوح آورد و نوح همه را مصرف کرد و پنج میخ زیاد آمد که میخ‌ها به سخن درآمده گفتند که به اسم محمد صلی الله علیه و آله، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهما السلام هستند. از میخ پنجم که به اسم حسین بود خون می‌تراوید و نوح قاتلان آن حضرت را لعن کرد (جزائری، بی تا: ۹۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۲۸). روایت فوق دارای مضامینی افراطی است و ممکن است از موضوعات غلات باشد.

همچنین این گزارش که تراشه‌های کشتی برای تشویق کمک‌کنندگان به نوح تبدیل به طلا و نقره می‌شدند (قمی، ۱۴۰۴ق: ۱/۳۲۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۱/۳۱۱). و نیز گزارش این که نوح نجاری را استخدام کرد و او را مخیر ساخت برای پاداش خود پول یا نجات به وسیله کشتی را انتخاب کند. نجار به اغوای قوم خود پول را برگزید و به همین خاطر وقتی داشت غرق می‌شد نوح از نجات او خودداری کرد (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳/۳۳۴)، که این بی‌رحمی از پیامبر خدا عقلاً قابل قبول نیست.

۶- مدت زمان ساختن کشتی

۶-۱- متون یهودی

در بیرقه رَیّی/البعزر آمده که ساختن کشتی ۵۲ سال طول کشید. مطابق این کتاب، نوح عمداً کُند کار می‌کرد، به امید این که مردم از کشتی ساختن او عبرت بگیرند و

۱- واژه «أزور» که در برخی روایات آمده به معنای «خمیده» است.

اما در متون میدراشی و تفاسیری که بر این متون اعتماد کرده‌اند در این مورد مطالب اندکی هست. در تلمود^۲، رساله سنهدرین، آمده است که ربّا^۳ گفت قوم نوح او را مسخره کردند و گفتند: «پیرمرد! برای چه کشتی می‌سازی؟» نوح گفت: «خداوند سیل را می‌آورد.» آنها گفتند که این سیل خواه سیلی از آتش باشد، خواه سیلی از آب، و خواه آب از زمین بیاید خواه از آسمان، آنها وسایل مقابله با آن را دارند. نوح جواب داد: «خدا سیل را از زیر پاشنه‌هایتان می‌آورد» (The Babylonian Talmud: 8/347).

راشی می‌پرسد چرا خدا به نوح دستور داد کشتی بسازد، در حالی که راه‌های زیاد دیگری نیز برای نجات دادن او وجود داشت؟ و خود جواب می‌دهد برای این که وقتی مردم او را در حال ساختن کشتی می‌بینند، از او بپرسند چه نیازی به این کار داری و نوح جواب دهد خدا سیلی خواهد آورد، شاید آنها توبه کنند (Rashi, on Genesis 6:14). در دایرة المعارف جویش نیز آمده است قوم نوح کشتی ساختن او را مسخره کردند^۴ ("Noah", in JE).

۷-۲- متون اسلامی
در قرآن مجید برخلاف تورات^۵، آیات مکالمه نوح و قومش فراوان است، که برخی از آنها مستقیماً شامل

۲ - مجموعه مذاکرات دانشمندان یهودی درباره شریعت یهود که مواد آن طی قرن‌ها در بابل گردآوری شد و در حدود سال ۵۰۰ میلادی تدوین آن پایان یافت (کلاپرمن، ج ۲: ۲۴۳، ۲۴۲).

3- Rabba

۴ - منابع اصلی این مطلب که در دایرة المعارف جویش آمده است، عمدتاً میدراشی هستند.

۵ - این وضع در مورد ابراهیم و سایر پیامبران نیز برقرار است که قرآن مجید آنها را مبلغ توحید می‌شناسد، در حالی که تورات چنین رسالتی برای آنان قائل نیست. سیمای پیامبران در تورات، در واقع منعکس کننده نگاهی است که آنها هم‌اکنون نیز به خود دارند: آنها قوم برگزیده خداوند هستند و لازم نیست، بلکه جایز نیست اقوام دیگر از روش آنها تبعیت کنند. بنابراین چهره‌هایی چون آدم، نوح، ابراهیم و ... که اجداد بنی اسرائیل هستند نیز می‌بایست براساس همین منطق رفتار کنند.

انذار شوند. اما مطابق سفر هایاشار^۱ ساختن کشتی فقط پنج سال طول کشید ("Noah", in JE).

۶-۲- متون اسلامی

در متون اسلامی در این مورد اعداد مختلفی آمده است: ۳۰ سال (راوندی، ۱۴۱۸ق: ۸۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۲۴/۱۱ از امام صادق علیه‌السلام)، دو «دور» مجموعاً معادل ۸۰ سال (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۳۲/۱۱ از امام صادق علیه‌السلام)، ۵۰۰ سال (همان جا به نقل از «عامّه» (اهل سنت))، ۱۰۰ سال (همان: ۳۳۵ از امام صادق علیه‌السلام؛ سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳۲۸/۳ از زیدبن اسلم؛ ابن کثیر، ۱۴۱۲ق: ۴۶۰/۲)، ۴۰۰ سال (طبری، ۱۴۱۵ق: ۵۰: ۱۲؛ همو، ۱۳۶۱ق: ۱۲۴/۱ از سلمان فارسی))، ۴۰ سال (سیوطی، همان (از کعب الاحبار)؛ ابن کثیر، همان؛ همو، ۱۳۸۸ق: ۹۶/۱) و سه سال (سیوطی، همان: ۳۳۲ (از مجاهد)).

در برخی از روایات اسلامی آمده که نوح کشتی را با عجله ساخت (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۳۲/۱۱)، که ظاهراً براساس تفسیر واژه وحی (هود/۳۷؛ مؤمنون/۲۷) به «سرعت» است، چنان که مجلسی گفته است (مجلسی، همان). این انگاره درست برعکس انگاره یهودی است، که مطابق آن نوح عمداً کند کار می‌کرد. بدیهی است دلیل عجله در ساختن کشتی این بوده که ساختن کشتی قبل از اجل معین شده برای وقوع سیل به اتمام برسد.

۷- مسخره شدن نوح در هنگام ساختن کشتی

۷-۱- متون یهودی

در تورات سخنی از مکالمات نوح و قومش در حین ساختن کشتی به میان نیامده، زیرا تورات اصولاً برای نوح رسالت تبلیغی قائل نیست و او را تنها برگزیده خداوند برای نجات از سیل می‌داند.

مکالمات نوح با قومش در حین ساختن کشتی می‌شود: «وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ، قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ. فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ» (هود/۳۸، ۳۹). در سایر متون اسلامی در این مورد جزئیات بیشتری آمده است: «خداوند نوح را به کاشتن هسته‌ها [برای روییدن درخت برای تأمین چوب کشتی] فرمان داد. قوم او از کنارش گذر می‌کردند و شروع به خنده کرده می‌گفتند: «درخت‌کار شده است!» وقتی درختان بلند شدند آنها را برید و چوب آنها را صاف و هموار کرد. گفتند: «نَجَّار شده است!» سپس چوب‌ها را به هم پیوسته کشتی‌ای ساخت. آنها از کنار او می‌گذشتند و می‌گفتند: «در بیابان دریانورد شده است!» (راوندی، ۱۴۱۸ق: ۸۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۲۳/۱۱). «به او می‌گفتند: "بعد از پیامبری نَجَّار شده‌ای!"» (طبری، ۱۴۱۵ق: ۴۸/۱۲).

۸- نگرش تمثیلی به کشتی نوح

۸-۱- متون یهودی

گذشته از کسانی که داستان نوح را یکسره تمثیلی می‌دانند، در میان کسانی که به واقعیت تاریخی داستان نوح باور دارند نیز تمایل به تفسیر نمادین کشتی نوح (در کنار قبول واقعیت تاریخی آن) دیده می‌شود. به عنوان مثال فیلون اسکندرانی^۱ کشتی نوح را تمثیلی از بدن انسان می‌داند و اجزاء کشتی را نیز به اجزاء بدن انسان تشبیه می‌کند (Philo, *Questions and Answers on Genesis 2: Question 1* fwd). فیلو همچنین ابعاد ذکر شده در تورات برای کشتی (۳۰۰ در ۵۰ در ۳۰ ذراع) را با نسبت‌های بدن انسان ربط می‌دهد (ibid. Question 5).

1- Philo of Alexandria.

یا فیلون اسکندرانی، فیلسوف یهودی و مفسر عقل‌گرای تورات که در قرن اول میلادی در اسکندریه می‌زیست (آنترم، ۱۳۸۵ش: ۹۳).

در زوهر^۲ کشتی نوح نماد تابوت عهد^۳ و خود تابوت عهد نیز نماد شرع نیک^۴ دانسته شده است، چون همان طور که کشتی نوح نسل آدم را حفظ کرد، شرع نیز بشریت را از انحراف حفظ می‌کند (Simeon ben Jochai, p252).

آمیزش جنسی در کشتی برای نوح و حیوانات ممنوع بود (Chayim ben Attar, pp108,109). به نظر می‌رسد یکی از دلایل این امر احترام کشتی (به خاطر مفهوم نمادین آن) باشد؛ حییم بن عطار نیز می‌نویسد: «کشتی یک خانه نبود، بلکه پناهگاه بود» (ibid.).

ابعاد کشتی نوح ۳۰۰ در ۵۰ در ۳۰ ذراع بوده و سه طبقه داشته است (هر طبقه ۱۰ ذراع). پس هر طبقه آن ارتفاعی معادل پرستشگاه^۵ و مساحتی سه برابر مساحت پیش‌خوان^۶ آن داشته است. به خاطر همین کلاوس و سترمان^۷ فرض کرده ابعاد کشتی و پرستشگاه دلالت دارند که مؤلفان تورات هر دو ساختمان را در خدمت یک هدف می‌دیدند: حفظ نوع انسان به خاطر نقشه خدا ("Noah's Ark", in *WP*). برخی نیز کشتی نوح را معادل معبد مقدس اورشلیم^۸ دانسته‌اند (Horowitz: 58).

گرچه موضوع مقاله حاضر متون یهودی است، ذکر این نکته خالی از فایده نیست که در مسیحیت نیز مفهوم نمادین کشتی مطرح شده و کشتی نوح مبشر کلیسا^۹ به

۲ - متنی در مورد قبلا (عرفان یهود) که به ربی شیمعون بن یوحای قبلائی بزرگ قرن دوم میلادی در فلسطین نسبت داده می‌شود (کوهن شریاک، ۱۳۸۳ش: ۵۳؛ آنترم، ۱۳۸۵ش: ۱۵۷).

3- the ark of Covenant

4- the good Law

5- Tabernacle

پرستشگاه قابل حملی که یهودیان در طول حوادث کتاب خروج (Exodus) با خود حمل می‌کردند.

6- forecourt

7- Claus Westermann

8- the Holy Temple

9- church

عنوان نجات دهنده بشریت تلقی شده است.
("Noah's Ark", in *WP*)

۸-۲- متون اسلامی

از طریق شیعه و سنی، این روایت مشهور به الفاظ مختلف و متشابهی از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شد، که فرمود: «مَثَلُ اهل بیت من، مانند مثل کشتی نوح است، هر کس بر آن سوار شود نجات می‌یابد و هر کس از آن جا بماند غرق می‌شود»^۱ (سیوطی، ۱۴۱۴ق: ۳۳۴/۳؛ طبرانی، بی تا: ۱۳۹/۱؛ قندوزی، ۱۴۱۶ق: ۹۴/۱؛ ابن کثیر، ۱۴۱۲ق: ۱۲۳/۴؛ متقی هندی، ۱۴۰۹ق: ج ۹۸/۱۲؛ هیشمی، ۱۶۸/۹، صدوق، ۱۴۰۴ق: ۳۰/۲؛ طبرسی، احمد بن علی بن ابی طالب: ۲۲۹/۱، مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۰۵/۲۳؛ طباطبایی: ۳۹۹/۴).

حدیث فوق که به حدیث سفینه مشهور است (طباطبایی، همان جا) از ابوذر غفاری، ابوسعید خدری و نیز از طریق اهل بیت علیهم السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است. در برخی از روایات به جای مَثَلُ اهل بیت، مَثَلُ علی علیه السلام مطرح شده است (صدوق، ۱۴۰۳ق: ۵۷۳). برخی از دانشمندان اهل سنت این حدیث را- دست کم در برخی از طرق آن- تضعیف کرده‌اند (به عنوان نمونه: هیشمی، همان جا). در مواردی نیز خود اهل بیت علیهم السلام مضمون حدیث را- بدون اسناد صریح به پیامبر صلی الله علیه و آله- مطرح کرده‌اند (به عنوان نمونه: رک مفید، ۱۴۰۳ق: ۱۴۵).

نویسنده مقاله حاضر برای حدیث فوق متناظری در متون یهودی نیافته است، زیرا در آن متون کشتی نوح نماد اشیاء است نه اشخاص. در متون اسلامی، به ندرت کشتی نوح به «کشتی شریعت» نیز تشبیه شده (گنابادی، ۱۴۰۸ق: ۱۹۹/۴)، که معادل تشبیه کشتی نوح به «شرع

۱- «مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبها نجا و من تخلف عنها غرق».

نیک» در متون یهودی است که ذکر شد.

۹- بحث و نتیجه‌گیری

از آنچه گفته شد بر می‌آید که نکته اصلی در مورد کشتی نوح در مهم‌ترین متن مقدس یهودیت یعنی تورات و ویژگی‌های فیزیکی و جزئیات ساختمان آن است، اما در مهم‌ترین متن مقدس اسلامی (قرآن مجید) نکته اساسی مباحثات نوح با قومش در هنگام ساختن کشتی است، که بیانگر رسالت نوح علیه‌السلام به عنوان مبلغ توحید و پیامبر خداست.

چنان که همین تفاوت در مورد داستان سایر پیامبران نیز بین تورات و قرآن دیده می‌شود. امتیاز قرآن مجید در این مورد پوشیده نیست، زیرا قرآن همواره به پیام معنوی داستان پیامبران بیش از جزئیات تاریخی اهمیت می‌دهد و این پیام معنوی است که در تهذیب اخلاق انسان موثر است. البته تورات نیز فاقد پیام معنوی نیست، اما این ویژگی در قرآن برجسته‌تر است. این نتیجه مقایسه میان قرآن و تورات بود. اما در متونی که در درجه دوم از اهمیت قرار دارند، در هر دو دین جزئیات فراوانی ذکر شده، و شاید این جزئیات در متون اسلامی حتی بیشتر از متون یهودی باشد، که دلیل این افزایش کمی را باید در تأخر تاریخی اسلام و بی‌مبالاتی «قصاص» (قصه سرایان) جست. به نظر می‌رسد بیشتر روایات بیانگر جزئیات، ریشه اصیل اسلامی نداشته باشند و از متون مقدس دیگر ادیان بر ساخته شده باشند.

از نظر محتوا، برخی از مطالب در میان متون دو دین مشترک هستند، اما تفاوت‌هایی نیز وجود دارد که ممکن است به دلیل تصحیف و عدم دقت در نقل شفاهی در میان مسلمانان باشد، و گاهی نیز ناشی از نگرش خاص اسلامی است. به عنوان مثال در متون اسلامی جبرئیل است که طرز ساختن کشتی را به نوح می‌آموزد اما در

- متون یهودی به نام‌های رازیل و رفائیل بر می‌خوریم، چون جبرئیل در میان بیشتر یهودیان (بر خلاف مسلمانان) مقرب‌ترین فرشته نیست. یا جنس کشتی در متون اسلامی نخل و در متون یهودی سدر است، که ناظر به شرایط جغرافیایی و گیاهان بومی محل سکونت عبرانیان و اعراب است. همچنین متون اسلامی در مورد داستان کشتی، فاقد تعابیر انسان‌انگارانه‌ای مانند «انگشت خدا» است.
- از نظر نگرش تمثیلی، یهودیان بیشتر کشتی نوح را نماد اشیاء (مانند بدن انسان، تابوت عهد و معبد اورشلیم) می‌دانند و مسلمانان نماد اشخاص (اهل بیت علیهم السلام). نکته قابل توجه این که وجود الگوی عملی، زنده و در دسترس، وسیله‌ای است مهم در دست انسانی که در مسیر تهذیب نفس قرار دارد، و اشیاء و اماکن مقدس در این مورد با آن برابری نمی‌کنند، هرچند این عناصر نیز در سیر روحی انسان سودمند هستند. توجه روایات اسلامی به اهل بیت علیهم‌السلام و ربط دادن نمادین کشتی نوح به ایشان در این روایات، امتیازی برای روایات اسلامی محسوب می‌شود.
- منابع
- قرآن کریم.
- آنترمن، الن (۱۳۸۵ش). باورها و آیین‌های یهودی. ترجمه رضا فرزین. قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- ابن کثیر، أبو‌الفداء إسماعیل (۱۴۱۲ق). تفسیر القرآن العظیم. با مقدمه دکتر یوسف عبدالرحمن المرعشلی. بیروت: دارالمعرفة.
- _____ (۱۳۸۸ق). قصص الانبیاء. تحقیق مصطفی عبدالواحد. قاهره: دارالکتب الحدیثة.
- جرّ، خلیل (۱۳۶۳ش). فرهنگ عربی-فارسی لاروس. ترجمه سید حمید طیبیان. تهران: امیر کبیر.
- جزائری، سیّد نعمة الله (بی تا). التّور المبین فی قصص الانبیاء و المرسلین (قصص الانبیاء). بی جا: بی نا.
- جفری، آرتور (۱۳۸۵ش). واژه‌های دخیل در قرآن مجید. ترجمه دکتر فریدون بدره‌ای. تهران: توس.
- راوندی، سعید بن هبة الله (۱۴۱۸ق). قصص الانبیاء. قم: الهادی.
- سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن (۱۴۱۴ق). الدرّ المنثور فی التفسیر بالمأثور. بیروت: دار الفکر.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۳ق). الخصال. تحقیق علی اکبر غفّاری. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- _____ (۱۳۸۶ق). عسل الشرائع. نجف: المطبعة الحیدریّة.
- _____ (۱۴۰۴ق). عیون أخبار الرضا. تحقیق حسین الأعلمی. بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
- کمال الدین و تمام التّعمّة. تحقیق علی اکبر غفّاری. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طباطبایی، سیّد محمّدحسین (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طبرانی، سلیمان بن احمد (بی تا). المعجم الصغیر. بیروت: دارالکتب العلمیة.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۳۸۶ق). الإحتجاج. تحقیق سید محمّد باقر خراسان. نجف: دار النعمان.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۵ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.

- طبری، محمد بن جریر (۱۳۶۱ق). *تاریخ الأمم و الملوک*. بیروت: مؤسسة الأعلمی.
- گنابادی، سلطان محمد (۱۴۰۸ق). *تفسیر بیان السعادة فی مقامات العبادة*. بیروت: الأعلمی.
- متقی هندی، علاء الدین علی بن حسام الدین (۱۴۱۵ق). _____ *جامع البیان عن تأویل آی القرآن*. تحقیق صدقی جمیل العطار. بیروت: دارالفکر.
- عمید، حسن (۱۳۶۲ش). *فرهنگ فارسی عمید*. تهران: امیر کبیر.
- عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰ق). *تفسیر العیاشی*. تحقیق سید هاشم رسولی محلّاتی. تهران: چاپخانه علمیه.
- قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق). *تفسیر القمی*. تحقیق سید طیب موسوی جزائری. قم: دارالکتاب.
- قندوزی حنفی، سلیمان بن ابراهیم (۱۴۱۶ق). *ینابیع المودة لذوی القربی*. قم: اسوه.
- کتاب مقدس: *تورات* (۱۳۶۴ش). ترجمه ماشاءالله رحمان یور داوود و موسی زرگری. تهران: انجمن فرهنگی اوتصر هتورا.
- کتاب مقدس: *عهد عتیق و عهد جدید* (۱۳۸۰ش). ترجمه فاضل خان همدانی. ویلیام گلن و هنری مرتن. تهران: اساطیر.
- کلایرمن، ژیلبرت و لیبی (۱۳۴۷ش). *تاریخ قوم یهود*. ترجمه مسعود همّتی. تهران: انجمن فرهنگی اوتصر هتورا.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۳ش). *الکافی*. تحقیق علی اکبر غفّاری. تهران: دارالکتب الإسلامیة.
- کوهن، ابراهام (۱۳۸۲ش). *گنجینه ای از تلمود*. ترجمه امیر فریدون گرگانی. تهران: اساطیر.
- کوهن شرباک، دن (۱۳۸۳ش). *فلسفه یهودی در قرون وسطی*. ترجمه علی رضا نقد علی. قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- گنابادی، سلطان محمد (۱۴۰۸ق). *تفسیر بیان السعادة فی مقامات العبادة*. بیروت: الأعلمی.
- متقی هندی، علاء الدین علی بن حسام الدین (۱۴۰۹ق). *کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال*. تحقیق بکری حیانی و صفوة السفا. بیروت: موسسة الرسالة.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق). *بحار الأنوار*. بیروت: الوفاء.
- مفید، محمد بن محمد (۱۴۰۳ق). *الأمالی*. تحقیق حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری. قم: جماعه مدرسین حوزة علمیه.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم (بی تا). *کتاب الغیبة*. تحقیق علی اکبر غفاری. تهران: مکتبة الصدوق.
- هاکس، جیمز (۱۳۸۳ش). *قاموس کتاب مقدس*. تهران: اساطیر.
- هیشمی، نور الدین علی بن ابی بکر (۱۴۰۸ق). *مجمع الزوائد و منبع القوائد*. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- یعقوبی، احمد بن اسحاق (۱۳۷۹ق). *تاریخ البعقوبی*. بیروت: دارصادر.
- *IEnoch (Ethiopian Enoch)*, tr. R. H. Charles, in: Charles, R. H. (ed.), *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*, v2.
- Charles, R. H. (ed.), (1968) *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English* (v1: Apocrypha, v2: Pseudepigrapha), Oxford, Clarendon Press.
- Chayim ben Attar, (1999) *Or Hachayim: commentary on the Torah by Rabbi Chayim ben Attar*, v1, tr. Eliyahu Munk, New York, Lambda Publishers.
- Flavius, Josephus, (1737) *The Works of Flavius Josephus*, "Antiquities of the

- 5733 (Jewish date).
- Philo of Alexandria, (1961) **Philo: Supplement I: Questions and Answers on Genesis**, Loeb Classical Library, tr. Ralph Marcus, London, William Heinemann Ltd.
 - Rahsi, "Rashi's Commentary", see: *Pentateuch with Targum Onkelos, Haphtaroth and Rashi's Commentary*.
 - Simeon ben Jochai, (1980) **The Sepher Ha-Zohar: or the book of light: Bereshith to Lekh Lekha**, tr. Nurho de Manhar, San diego, Wisard's Bookshelf.
 - Speiser, E. A., (1964) **The Anchor Bible: Genesis**, Garden City, Doubleday & Company Inc.
 - **Targum Neofiti 1: Genesis**, (1992) The Aramic Bible, The Targums, 1A, tr. Martin McNamara, Collegeville, Minnesota, U.S.A., Liturgical Press.
 - **Targum Pseudo-Jonathan: Genesis**, (1992) The Aramic Bible, The Targums, 1B, tr. Michael Maher, Collegeville, Minnesota, U.S.A., Liturgical Press.
 - **The Babylonian Talmud**, (1918) tr. Michael L. Rodkinson, Boston, The Talmud Society.
 - **WP = Wikipedia: The Free Encyclopedia**, in <http://en.wikipedia.org>
 - Jews", Book1 (From Creation to the Death of Isaac), tr. William Whiston, in www.sacred-texts.com
 - Ginzberg, Louis, (1909) **The Legends of the Jews**, tr. Henrietta Szold, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America.
 - Horowitz, I., (1999) **Shney Luchot Habrit**, v1, tr. Eliyahu Munk, New York, Lambda Publishers.
 - **JE = The Jewish Encyclopedia**, (1925) New Edition, ed. Isidore Singer and others, New York, Funk & Wagnalls.
 - Maher, Michael, see: *Targum Pseudo-Jonathan*.
 - McNamara, Martin, see: *Targum Neofiti*.
 - Neusner, Jacob and others (ed.), (1997) *The Components of the Rabbinic Documents: from the whole to the parts*, 9 in: **Genesis Rabbah**, part 1.
 - Neusner, Jacob and others (ed.), (1997) *The Components of the Rabbinic Documents: form the whole to the parts*, South Florida Academic Commentary Series, 92, Atlanta, Georgia, U.S.A., Scholars Press.
 - **Pentateuch with Targum Onkelos, Haphtaroth and Rashi's Commentary**, v1, tr. M. Rosenbaum and A. M. Silbermann, Jerusalem, Routledge & Kegan Paul Ltd.,